

SUMMARY

O. Lustopad. Educational change theory in innovative development's context.

Tendencies of educational theory's evolution in the innovative development's idea are discussed at this article: educational theory's components, educational theory's models, approaches for educational theory's evolution are analyzed in innovative development's context.

Key words: innovative development, the educational change theory, educational change's models, Free Market Theory, Roundtable Theory, Institutional Change Theory.

УДК 37.013.83 (73:М. Ноулз)

І. М. Литовченко

Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України

ОСОБЛИВОСТІ АНДРАГОГІЧНОЇ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ ЗА М. НОУЛЗОМ

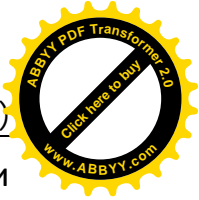
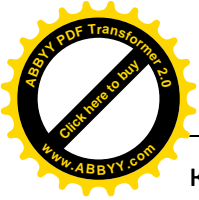
У статті визначено концептуальне підґрунтя андрагогічної моделі М. Ноулза, розкрито сутність Ноулзівських концепцій принципів навчання дорослої людини, андрагогічного процесу, самоспрямованого навчання, навчання за контрактом та навчання протягом життя, що лягли в основу андрагогічної моделі.

***Ключові слова:** андрагогічна модель, М. Ноулз, принципи навчання дорослих, андрагогічний процес, самоспрямоване навчання, навчання за контрактом, навчання протягом життя.*

Постановка проблеми. Модернізація освітньої галузі в нашій країні зумовлює необхідність науково-теоретичного осмислення нових реалій і процесів в освіті. Пріоритетною галуззю, що потребує реформування в умовах сучасних цивілізаційних змін, є освіта дорослих. У цьому контексті особливої актуальності набуває вивчення передового досвіду та новаторських ідей видатних педагогів світу, одним з яких був відомий американський учений, засновник науки андрагогіки Малколм Ноулз.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти педагогічної спадщини М. Ноулза досліджували як вітчизняні, так і російські науковці, зокрема: Н. М. Бідюк, Л. І. Вавілова, М. Т. Громкова, С. І. Змейов, Ю. І. Калиновський, Н. А. Кочемасова, А. И. Кукуєв, Т. Н. Ломтева, А. М. Мітіна, В. І. Нефьодова, О. І. Огієнко, З. Н. Сафіна, С. О. Сисоєва, А. В. Філатова та ін.

Проте дослідженню проблеми особливостей андрагогічної моделі М. Ноулза не приділялося належної уваги. Це зумовило вибір теми статті, **мета** якої є аналіз педагогічної спадщини М. Ноулза щодо визначення особливостей розробленої ним андрагогічної моделі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначити

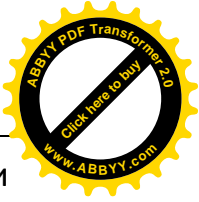
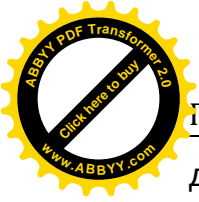

концептуальне підґрунтя андрагогічної моделі М. Ноулза, розкрити сутність Ноулзівських концепцій принципів навчання дорослої людини, андрагогічного процесу, самоспрямованого навчання, навчання за контрактом та навчання протягом життя, що лягли в основу андрагогічної моделі.

Виклад основного матеріалу. До 50-х років ХХ ст. єдиним джерелом розуміння особливостей процесу навчання дорослих людей були наукові дослідження у галузі психології. Проте поряд з бурхливим розвитком освіти дорослих, що почався у другій половині ХХ століття у США, виникла нагальна потреба у визначенні характерних ознак, які відрізняють цю галузь від освіти дітей. Відомий американський науковець Р. Бард відзначає, що М. Ноулз «...представив та розповсюдив концепцію андрагогіки, яка, можливо, більше, ніж будь-який інший чинник, змінила роль учня в освіті дорослих ... Андрагогіка високо цінує життєвий досвід учня і його потребу у самоспрямованості, мотивує учня до навчання, задовольняючи його освітні потреби, залучає учня до вибору змістового наповнення програми та керування навчальним процесом ... Навчання протягом життя, компетентнісне навчання (competency-based learning), самоспрямоване навчання та навчання за контрактом – усе це ідеї, пов'язані з андрагогікою, які Малком втілює у життя і розтлумачив нам» [1].

На підставі аналізу вивчених нами джерел доходимо висновку про те, що андрагогічна модель М. Ноулза базується на обґрунтованих ним положеннях про: принципи навчання дорослого учня, андрагогічний процес навчання дорослої людини, самоспрямоване навчання (self-directed learning), навчання за контрактом (contract learning), навчання як пожиттєвий процес (life-long learning process).

Ноулзівські концепції принципів навчання дорослого учня та андрагогічного процесу навчання дорослої людини, за його словами, є «скелетною» основою його андрагогічної моделі [7, 102]. Ураховуючи особливості дорослого як учня, М. Ноулз, обґрунтував такі шість андрагогічних принципів: 1) дорослим необхідно знати, у чому полягає цінність навчання, і яку користь вони від нього отримують; 2) доросла людина має самосвідомість незалежної особистості, здатної до самоспрямованого навчання; 3) дорослий має певний життєвий досвід, який повинен стати багатим джерелом та основою навчання; 4) готовність

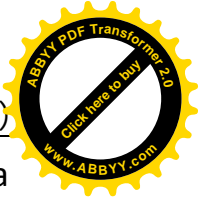
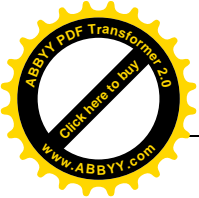
дорослої людини до навчання безпосередньо пов'язана із соціальними завданнями, які постають перед нею у процесі її розвитку; 5) дорослі мають практично-орієнтований підхід до навчання і зацікавлені у негайному застосуванні отриманих знань; 6) мотивація дорослих до навчання зумовлена переважно внутрішніми чинниками.

Ураховуючи кожне з цих положень, М. Ноулз дає рекомендації щодо організації, проведення та оцінювання навчальної діяльності дорослих людей. Обґрунтовані М. Ноулзом андрагогічні принципи свідчать про усвідомлення ним людини як найвищої цінності, всебічний розвиток якої можливий лише за умови переходу освіти дорослих до гуманістичної особистісно орієнтованої освітньої парадигми.

На основі зазначених андрагогічних принципів М. Ноулз розробив андрагогічний процес навчання, який складається з таких восьми етапів: 1) підготовка учнів до навчання; 2) створення сприятливого навчального клімату; 3) створення механізму для спільного планування навчального процесу; 4) діагностика навчальних потреб; 5) формулювання навчальних цілей; 6) планування навчальної діяльності; 7) здійснення навчальної діяльності; 8) оцінювання навчальної діяльності.

Як бачимо, андрагогічна модель передбачає, що організація навчальної діяльності полягає не у плануванні послідовного викладу змісту навчальної дисципліни (як передбачає педагогічна модель), а у плануванні етапів навчального процесу. «У традиційній освіті викладач ...вирішує наперед, які знання чи навички потрібно передати, організовує усю сукупність змісту у логічні блоки, обирає найбільш ефективні засоби передачі цієї інформації (лекції, громадські читання, лабораторні заняття, фільми, аудіозаписи) а потім розроблює план презентації змістових блоків у певній послідовності. ...Андрагог...готує наперед ряд процедур для залучення учнів ...до процесу» [10, 115] навчання.

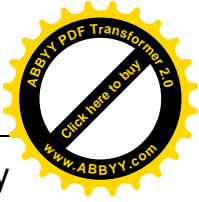
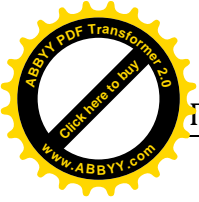
Суть запропонованої М. Ноулзом організації навчального процесу полягає у тому, що вона не залежить від змістового наповнення програми і допомагає учневі оволодіти будь-яким необхідним для нього змістом. Важливо зазначити, що студент відіграє активну, провідну роль в організації всіх етапів свого навчання, тобто виступає одним із рівноправних суб'єктів навчального процесу, реалізуючи таким чином своє прагнення до самостійності, саморозвитку, самовизначення.

За словами М. Ноулза, ще одним з «основоположних елементів, на яких побудована андрагогічна модель», є ідея самоспрямованого навчання [13, 420]. Інтенсивні дослідження та спроби її теоретичного обґрунтування почалися у 60-х роках ХХ ст. і продовжувалися у подальшому, передусім у працях самого М. Ноулза, Алана Тафа (Allan Tough), Сірила Хаула (Ciril Houle), Карла Роджерса (Carl Rogers) та ін. Усвідомлення М. Ноулзом нагальної необхідності розвитку вмінь самоспрямованого навчання було зумовлено передусім розширенням контингенту дорослих учнів у вищих навчальних закладах США, зростаючий набір до яких відбувався завдяки зарахуванню студентів віком від 21 року. Вищі навчальні заклади у цей час стали відігравати провідну роль у наданні освітніх послуг для дорослих у Сполучених Штатах [15, 158]. У цей час «університети зіткнулися з проблемою контингенту студентів, нетипових за віком, моделлю відвідування та орієнтацією у навчанні. Зростала кількість студентів дорослого віку, що навчалися не на повний час, організовували свою освітню діяльність навколо обов'язків у сім'ї, громаді і на роботі, а також вступали або поверталися до закладів вищої освіти для досягнення професійних цілей» [15, 256].

Нові умови, за яких для дорослого контингенту студентів спеціально розроблювалися навчальні програми, організовувалися факультативні заняття, центри навчальної літератури та ін., вимагали від студентів дедалі більшої відповідальності за власне навчання. Водночас М. Ноулз бачив, що студенти не готові упоратися з цим завданням. Він відзначав, що більшість людей звикли, щоб їх навчали і не вміють вчитися самі [5, 14]. За таких умов М. Ноулз висунув ідею про необхідність розвитку вмінь самоспрямованого навчання й аргументував її різними факторами. По-перше, згідно з результатами досліджень, люди, які беруть на себе ініціативу у власному навчанні, засвоюють матеріал краще і у більшому обсязі, ніж ті, хто пасивно чекає, доки їх навчать. По-друге, «самоспрямоване навчання більше відповідає природним процесам фізіологічного розвитку» людини [5, 14], оскільки невід'ємним аспектом процесу набуття людиною зрілості є розвиток спроможності брати на себе відповідальність за власне життя [5, 14–15].

Одна найважливішим аргументом на користь самоспрямованого навчання М. Ноулз уважав запобігання «майбутньому шоку», пов'язаному з тим, що «ми вступаємо у дивний новий світ, єдиною стабільною ознакою якого буде швидка зміна» [7, 15].

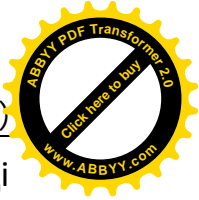
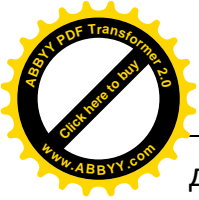

М. Ноулз характеризує самоспрямоване навчання як «процес, у якому індивідууми, за допомогою або без допомоги інших, беруть на себе відповідальність за діагностування власних навчальних потреб, формулювання навчальних цілей, визначення ... навчальних ресурсів, вибір та застосування відповідних стратегій, а також за оцінювання результатів навчання» [7, 18].

Наступною важливою концепцією, на якій ґрунтується андрагогічна модель, ми вважаємо навчання за контрактом (contract learning) або «навчальним планом», чи «навчальною угодою» [13, 38] про здійснення навчання на основі андрагогічних принципів, яку людина укладає сама із собою або, наприклад, з викладачем. Уперше цю ідею М. Ноулз висунув у книзі «Самоспрямоване навчання» у 1975 р. і запропонував використання навчальних контрактів на одному з етапів андрагогічного процесу, а саме на етапі планування навчальної діяльності.

М. Ноулз надавав особливого значення ідеї навчання за контрактом, оскільки воно здатне було розв'язати багато проблем. Науковець зазначав: «Без сумніву, єдиним найбільш потужним засобом, який трапився мені за сорок три роки досвіду в освіті дорослих, є навчання за контрактом. Воно вирішило більше проблем, що допікали мені у перші сорок років, ніж будь-який інший винахід. Забезпечуючи можливість індивідуумам (і підгрупам) розробити власні навчальні плани, воно розв'язує проблему, пов'язану з тим, що у більшості груп дорослих люди мають дуже різні біографії, рівень освіти, досвід, інтереси, стимули до навчання та здібності. Воно вирішує проблему необхідності того, щоб учень сприймав мету навчання як особисту. Воно розв'язує проблему виявлення великої різноманітності ресурсів для того, щоб різні учні могли звернутися до різних ресурсів для вивчення того самого матеріалу. Воно вирішує проблему забезпечення кожного учня чіткою структурою для систематизації його або її навчання. І, нарешті, воно розв'язує проблему забезпечення методичної процедури залучення учня до відповідальності за оцінювання результатів навчання» [8, 127–128].

У контракті М. Ноулз пропонував указувати: 1) які знання, вміння і навички, цінності та психологічні установки отримає учень (навчальну мету); 2) яким чином ця мета буде досягнута (навчальні ресурси та стратегії), 3) кінцеві дати її досягнення, 4) які докази буде представлено

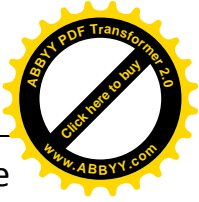
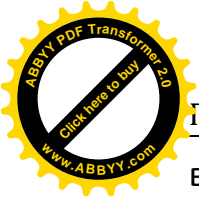

для підтвердження того, що мету досягнуто, 5) за якими критеріями ці докази буде підтверджено [13, 38]. Примітно, що найважчим М. Ноулз уважав представлення інформації, що міститься в останньому, п'ятому, пункті, і тому давав учням таку пораду: «Не намагайтеся бути занадто науковими. Головне – навчитися зважувати докази, які підтверджують, що ви чогось навчилися, і оцінювати, наскільки переконливими вони є для вас» [5, 27]. Отже, незважаючи на те, що у процесі оцінювання крім самого учня беруть участь також викладачі й товариші по навчанню, найважливішим, на думку М. Ноулза, все-таки є самооцінювання.

М. Ноулз високо цінував використання контрактів у навчанні як «справді магічний спосіб допомоги студентам в організації їхнього навчання» [12, 243] і наголошував на тому, що цей метод має численні переваги. Так, він більш повно залучає студентів до навчання, спонукає їх використовувати більшу різноманітність навчальних ресурсів, розвиває в учнів уміння і навички самоспрямованого навчання, дозволяє більш чітко структурувати процес навчання, дає можливість представляти більш переконливі докази результатів навчання, сприяє розвитку самодисципліни у студентів. У цілому використання контрактів підвищує якість навчання, оскільки спонукає студентів брати на себе відповідальність за планування та здійснення процесу їхнього навчання [13, 46].

П'ятою основоположною складовою андрагогічної моделі М. Ноулза є його концепція навчання як позитивного процесу. Науковець указував на те, що, починаючи з 60-х років ХХ ст., відбувається перехід від швидких до вибухових змін [2, 158]. У 70-х ХХ ст. роках з'являється новий різновид освіти – навчання протягом життя, зумовлений передусім бурхливим розвитком знань, що привів не лише до зміни видів праці, але й до постійного ускладнення професійної діяльності людей. Виникла нагальна необхідність у постійному професійному навчанні, відбулося переосмислення ролі освіти дорослих у суспільстві. Якщо «раніше дорослі прагнули до освіти з метою задоволення власних інтересів», то тепер навчання протягом життя стало «справою інтересів суспільства» [15, 306].

Уперше М. Ноулз використав термін «навчання протягом життя» (lifelong learning) у книзі «Неформальна освіта дорослих» у 1950 р., де стверджував, що цивілізація – це «перегони, у яких змагаються між собою освіта і загибель» [4, 6]. Пізніше науковець продовжить цю

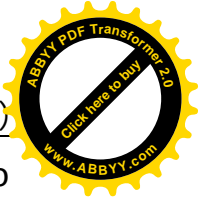
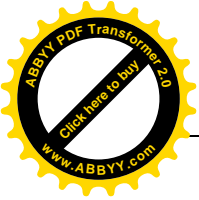

важливу тему освіти як засобу виживання цивілізації і зазначить, що саме навчання протягом життя стане «останньою секретною зброєю проти знищення цивілізації» та «єдиним способом захисту проти застарівання людини» [6, 280].

У майбутньому, на думку М. Ноулза, «не буде такого поняття, як закінчення навчального закладу. Не буде такого поняття, як освіта дорослих. Буде лише освіта протягом життя» [7, 164]. З виходом доповіді ЮНЕСКО під назвою «Вчитися бути» М. Ноулз дістав значну підтримку своїй ідеї про важливість реорганізації освіти навколо концепції навчання протягом життя [14], яка, сподівався він, стане «центральною організуючою концепцією для всієї освіти, можливо, не пізніше, ніж за одне чи два десятиліття» [2, 347]. Описуючи своє бачення майбутнього освіти, М. Ноулз стверджував, що «більше не буде вчителів початкової та середньої школи, а також викладачів для дорослих. Будуть лише фасилітатори та консультанти для учнів, що займаються самоспрямованим навчанням протягом життя» [2, 349]. Відповідно нове завдання освіти, на думку науковця, відтепер полягає у тому, щоб «знаходити нові шляхи поєднання учнів з навчальними ресурсами» [12, 20]. Ідея самоспрямованого навчання протягом життя також відображена у новому, розширеному визначенні андрагогіки, яку М. Ноулз спочатку називав «мистецтвом і наукою допомоги дорослим у навчанні» [11, 38], а потім – «мистецтвом і наукою допомоги людським істотам у навчанні» [2, 344], висловлюючи, таким чином, переконання у тому, що сфера її застосування поширюється на людей будь-якого віку.

Важливою розробкою М. Ноулза є його ідея про навчальні спільноти (learning communities) або системи ресурсів для навчання протягом життя (lifelong learning resource systems), до яких учений відносить не лише організації та освітні заклади, але й будь-які соціальні системи, зокрема сім'ю, спільноту, націю, і які, на його думку, мусять стати новою інституційною формою освіти [9, 171].

М. Ноулз виокремлював чотири етапи створення систем ресурсів для навчання протягом життя: 1) виявлення всіх наявних у цій спільноті навчальних ресурсів, включаючи ті, що знаходяться у людей, закладах та організаціях, на господарських підприємствах, у засобах масової інформації тощо; 2) створення бази даних на основі цих ресурсів; 3) створення репрезентативного механізму для управління та формування політики; 4) розробка процесу навчання протягом життя [9, 172–173].

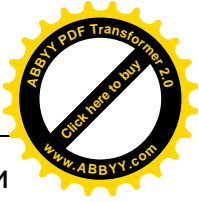
Зазначимо, що розуміння М. Ноулзом навчання як позитивного процесу зумовило усвідомлення ним необхідності універсального застосування андрагогічної моделі для навчання у будь-якому віці, не обмежуючись лише освітою дорослих. Він відзначав: «Можливо, андрагогіка, ...поширивши своє застосування на сферу освіти протягом життя, ...стане об'єднуючою концепцією для всієї освіти» [8, 51], і це здійсниться завдяки створенню систем ресурсів для навчання протягом життя.

Висновки. Аналіз педагогічної спадщини М. Ноулза дозволив зробити висновки про те, що:

– підґрунтям для розробленої вченим андрагогічної моделі є його концепції принципів навчання дорослої людини, андрагогічного процесу, самоспрямованого навчання, навчання за контрактом та навчання протягом життя;

– урахувуючи особливості дорослого як учня, М. Ноулз, обґрунтував такі шість андрагогічних принципів: 1) дорослим необхідно знати, у чому полягає цінність навчання і яку користь вони від нього отримають; 2) доросла людина має самосвідомість незалежної особистості, здатної до самоспрямованого навчання; 3) дорослий має певний життєвий досвід, який повинен стати багатим джерелом та основою навчання; 4) готовність дорослої людини до навчання безпосередньо пов'язана із соціальними завданнями, які постають перед нею у процесі її розвитку; 5) дорослі мають практично орієнтований підхід до навчання і зацікавлені у негайному застосуванні отриманих знань; 6) мотивація дорослих до навчання зумовлена переважно внутрішніми чинниками. В основі андрагогічних принципів навчання лежить усвідомлення М. Ноулзом людини та її потреби у саморозвитку як найвищої цінності;

– етапами андрагогічного процесу, обґрунтованими вченим на основі андрагогічних принципів, є: підготовка учнів до навчання; створення сприятливого навчального клімату; створення механізму для спільного планування навчальної діяльності; діагностика навчальних потреб; формулювання навчальних цілей; планування навчальної діяльності; здійснення навчальної діяльності; оцінювання навчальної діяльності. Студент відіграє активну, провідну роль в організації всіх етапів свого навчання, тобто виступає одним із рівноправних суб'єктів навчального процесу;

– самоспрямоване навчання – це процес, у якому індивідууми беруть на себе відповідальність за діагностування власних навчальних потреб, формулювання навчальних цілей, визначення навчальних ресурсів, вибір та застосування відповідних стратегій, а також за оцінювання результатів навчання. Воно підвищує результативність навчання, відповідає природним процесам фізіологічного розвитку людини, допомагає людині адаптуватися до швидких змін;

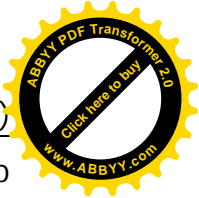
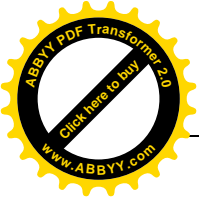
– навчання за контрактом – це навчання на основі андрагогічних принципів за індивідуальним навчальним планом, який людина укладає сама із собою або з викладачем. Воно підвищує якість навчання, оскільки спонукає студентів брати на себе відповідальність за планування та здійснення процесу навчання;

– концепція навчання протягом життя, на думку М. Ноулза, мусить стати центральною організуючою концепцією для всієї освіти, а застосування андрагогічної моделі мусить здійснюватися універсально, для навчання у будь-якому віці, не обмежуючись лише освітою дорослих.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. **Перспективи** подальших пошуків у напрямку дослідження зорієнтовані на вивчення впливу андрагогічних ідей М. Ноулза на розвиток сучасної освіти дорослих США.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bard R. Foreword. *Andragogy in action: Applying modern principles of adult learning* / Bard R. Foreword, M. S. Knowles. – San Francisco, California : Jossey-Bass, 1984. – P. IX-XI.
2. Knowles M. S. *Informal adult education: A guide for administrators, leaders and teachers* / M. S. Knowles. – New York : Association Press, 1950. – XVI, 272 p.
3. Knowles M. S. *The adult education movement in the United States* / M. S. Knowles. – New York : Holt, Rinehart & Winston, 1962. – XIII, 335 p.
4. Knowles M. S. *The modern practice of adult education: Andragogy versus pedagogy* / M. S. Knowles. – New York : Associated Press, 1970. – 384 p.
5. *Learning to be; the world of education today and tomorrow* / [E. Faure, F. Herrera, A. Kaddoura et al.]. – Paris : UNESCO, 1972. – XXXIX, 313 p.
6. Knowles M. S. *The adult learner: A neglected species* / M. S. Knowles. – Houston, Texas : Gulf Publishing Company, 1973. – VII, 198p.
7. Knowles M. S. *Self-directed learning: A guide for learners and teachers* / M. S. Knowles. – New York, Toronto : Cambridge Adult Education Company, 1975. – 135 p.
8. Knowles M. S. *A history of the adult education movement in the United States: Includes adult education institutions through 1976* / Malcolm Shepherd Knowles. – [Rev. ed.]. – Malabar, FL : Krieger Publishing, 1977. – XVI, 426 p.
9. Knowles M. S. *The Adult Learner: A Neglected Species* / M. S. Knowles. – Houston, TX : Gulf Publishing, 1978. – IX, 244 p.

10. Knowles M. S. The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy / M. S. Knowles. – Chicago: Associated Press Follett Publishing Company, 1980. – 400 p.
11. Knowles M. S. Andragogy in action: Applying modern principles of adult learning / M. S. Knowles. – San Francisco, California : Jossey-Bass, 1984. – XXIV, 444 p.
12. Knowles M. S. Using learning contracts / M. S. Knowles. – San Francisco, California : Jossey-Bass Publishers, 1986. – XVI, 262 p.
13. Knowles M. S. The Adult Learner: A Neglected Species / M. S. Knowles. – 4th ed. – Houston, London, Paris, Zurich, Tokyo : Gulf Publishing Company, 1990. – 293 p.
14. Stubblefield H. W. Adult education in the American experience: From the colonial period to the present / H. W. Stubblefield, P. Keane. – San Francisco : Jossey-Bass, 1994. – XVIII, 397 p.
15. Knowles M. S. The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (6th ed.) / Knowles M. S., Holton E. F., Swanson R. A. – Burlington, MA : Elsevier, Inc., 2005. – XII, 378 p.

РЕЗЮМЕ

И. М. Литовченко. Особенности андрагогической модели обучения по М. Ноулзу.

В статье определена концептуальная основа андрагогической модели М. Ноулза, раскрыта сущность Ноулзовских концепций принципов обучения взрослого человека, андрагогического процесса, самонаправленного обучения, обучения по контракту и обучения на протяжении жизни, которые легли в основу андрагогической модели.

Ключевые слова: андрагогическая модель, М. Ноулз, принципы обучения взрослых, андрагогический процесс, самонаправленное обучение, обучение по контракту, обучение на протяжении жизни.

SUMMARY

I. Lytovchenko. Features of m. knowles' andragogical model.

The article defines the conceptual base of M. Knowles' andragogical model, reveals the essence of M. Knowles' concepts of adult learning principles, andragogical process, self-directed learning, contract learning and lifelong learning which formed the foundation of the andragogical model.

Key words: andragogical model, M. Knowles, adult learning principles, andragogical process, self-directed learning, contract learning, lifelong learning.

УДК 37.014:330

Л. С. Отрощенко

ДВНЗ «Українська академія
банківської справи НБУ» (м. Суми)

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку вищої освіти Німеччини, а саме процеси інтернаціоналізації та глобалізації. Розглянуто основні форми й характеристики досліджуваних явищ: навчання німецьких студентів за кордоном, інтернаціоналізація змісту навчання, зростаюча ініціатива з підтримки міжнародних проектів, підвищення можливостей для вивчення іноземних мов.

Ключові слова: інтернаціоналізація, глобалізація, Німеччина, система вищої освіти.